

УДК 334.73.01 (075)

С. Г. БАБЕНКО¹, Г. І. БАШНЯНИН², А. Г. ДРАБОВСЬКИЙ³
ПОСТТРАДИЦІЙНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ
КООПЕРАТИВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Розкрито роль та значення кооперативного сектора вітчизняної економіки в сучасних умовах господарювання. Висвітлено характерні особливості сучасного підходу до аналізу кооперативних систем. Охарактеризовано функціональний, динамічний та історичний підходи до аналізу кооперативних систем. Встановлено, що однією з сучасних методологій дослідження кооперативних систем є використання графічних методів, які дають змогу відійти від "точкового" зображення економічних категорій і економічних понять. Під час графічного зображення економічні поняття і категорії передає ціла система кількісних значень, які з'єднуються в криву і перебувають у певній залежності з іншими економічними параметрами. Використання таких підходів дає змогу встановити кількісні зв'язки між певними економічними параметрами та вивести на їхній основі якісний аналіз тих чи інших економічних процесів на новий рівень, що допомагає поглибити наші знання про природу кооперативних систем.

Ключові слова: кооперативні системи, традиційний та посттрадиційний напрями дослідження, економетрична ідеологія, функціональний, динамічний та історичний підходи.

¹ Станіслав Григорович БАБЕНКО – доктор економічних наук, професор, Голова правління Укоопспілки, Львівська комерційна академія, м. Львів. Україна. Тел.: 0532-50-91-68. E-mail: coop.magazine@uccu.org.ua

² Григорій Іванович БАШНЯНИН – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, Львівська комерційна академія, м. Львів. Україна. Тел.: 067-683-72-77. E-mail: nauk.visnyk@gmail.com

³ Анатолій Григорович ДРАБОВСЬКИЙ – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри економічної теорії, Львівська комерційна академія, м. Львів. Україна. Тел.: 0432-26-53-38. E-mail: nauk.visnyk@gmail.com.

Постановка проблеми. Кооперативна система – один із важливих секторів, чи сфер, національної економічної системи. Її частку в національній економіці можна визначити двоюко – екстенсивно та інтенсивно. З позицій екстенсивної оцінки, нею охоплено в різних країнах від 20 до 40 % населення. За інтенсивної оцінки ступеня розвитку національної кооперативної системи, враховується її частка у виробництві, розподілі і споживанні ВВП. У кооперативній системі національних економік більшості країн світу виготовляється, реалізується і споживається від 10 до 20 % ВВП, тобто кооперативний сектор становить від 1/10 до 1/5 загального обсягу національних економік, що свідчить про його значну роль у розвитку і функціонуванні будь-якої національної економіки. Усе це дає підстави стверджувати про значний вплив кооперативного сектора на ефективність національної економіки, що й формує актуальність досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Широке коло питань, пов'язаних дослідженням кооперативних економічних систем було висвітлено у працях багатьох українських економістів. Цю проблему вивчають В. Апопій, І. Копич, Є. Рехлецький, Ю. Турянський, І. Чупик та інші. У своїх працях вони здійснюють дослідження теоретичних аспектів кооперативних систем, механізму їх функціонування як в Україні, так і за кордоном, висловлюють свої думки та рекомендації стосовно перспектив застосування ринкового механізму в кооперативній системі України. Проте, не зважаючи на наявність ґрунтовних досліджень, багато теоретичних аспектів цього питання залишаються не достатньо висвітленими та потребують подальшого розвитку і доопрацювання.

Методика досліджень. Здійснено спробу розкрити особливості посттрадиційних підходів до дослідження кооперативних систем у кооперативній економічній літературі та охарактеризовано функціональний, динамічний та історичний підходи.

Результати дослідження. Традиційний напрям дослідження кооперативних систем досяг епогею свого розвитку в середині ХХ ст. Починаючи з другої половини ХХ ст., традиційні напрями дослідження почали трансформуватися в сучасні, чи посттрадиційні. При цьому традиційні дослідження не були цілком забуті, а продовжували розвиватися і розвиваються сьогодні, але вже не відіграють такої ролі, як у ХХ ст.

Традиційний підхід до аналізу економічних проблем веде свій початок з класичної школи політичної економії, яка чітко і майже однозначно виходила з принципів економічного детермінізму та прямої моделі суспільно-економічної формації, згідно з якою соціальна, соціально-духовна, політична та інші сфери суспільства є продуктом і результатом економічного розвитку.

Посттрадиційна ідеологія дослідження кооперативних проблем, на відміну від традиційної, проблему економічного чи соціально-духовного детермінізму залишає осторонь. Вона спирається на ідею про те, що метою будь-якого економічного дослідження є з'ясування функціонального зв'язку між економічними чи неекономічними параметрами. Однією з найважливіших особливостей

посттрадиційної методології є її функціональний характер. Центральними проблемами такого аналізу є виявлення параметрів, які перебувають між собою в причинно-наслідковому зв'язку та дослідження ступеня чутливості зміни одних економічних параметрів до зміни інших. Таку ж мету ставить перед собою й традиційне дослідження, проте воно обмежується лише констатацією характеру цього процесу. Отже, традиційний аналіз є, по-перше, підготовчим етапом до функціонального аналізу, а, по-друге, з об'єктивною потребою і повинен становити дуже істотний його момент.

Усе це дає підстави стверджувати, що сучасний аналіз кооперативних проблем за своїм характером є не лише функціональним, а й кількісним або економетричним. Такий аналіз дає змогу не лише встановити кількісні зв'язки між певними економічними параметрами, а й вивести на їхній основі якісний аналіз тих чи інших економічних процесів на новий рівень. Застосування економетричної ідеології становить одну з основних особливостей сучасного етапу дослідження кооперативних систем. Це дає змогу не лише визначити кількісно той чи інший функціональний зв'язок, але й поглибити наші знання про природу кооперативних систем, на основі їх кількісного аналізу знову перейти до якісного дослідження.

Ми вже зазначили, що однією з особливостей сучасного етапу розвитку кооперативних досліджень є те, що вони здійснюються здебільшого у функціональному розрізі, специфіка якого чітко проявляється завдяки його зіставленню, з одного боку, із статичними, а з іншого – з історичними підходами. Якщо статичний підхід зобов'язує дослідника вивчати взаємодію економічних параметрів чи процесів на певний момент, то функціональний допускає існування так званого лагу часу, впродовж якого якась економічна дія приведе до певного економічного зрушення. У сучасній практиці кооперативних досліджень за цей лаг часу прийнято брати короткотривалий ринковий період, під яким розуміють період, що надто короткий для того, щоб істотно зрушити обсяги пропозиції, але вже достатній для того, щоб навіть істотно змінити обсяги ринкового попиту. Крім цього, в короткотривалому ринковому періоді більш-менш активно діють лише цінові фактори впливу на економічні процеси. Саме тому економічна теорія кооперативних систем, яка формується в межах короткотривалого ринкового періоду, за своїм змістом і основною суттю є теорією цін.

Дослідження кооперативних систем через призму вивчення їх цінової сфери стало особливо популярним на сучасному етапі розвитку кооперативної науки [1-6]. На традиційному етапі кооперативних досліджень кооперативні системи досліджували або в їх статичному плані, або в історичному. Такі дослідження висвітлено як у вітчизняній, так і в зарубіжній кооперативній літературі, з тією лише різницею, що в першій більшою мірою культивувався історичний, а в другій – статичний підхід. Історичний підхід до аналізу процесів функціонування та розвитку кооперативних систем є логічним продовженням і розвитком динамічного підходу, за умов якого ті чи інші кооперативні процеси досліджуються з позицій довготривалого чи гіпердовготривалого ринкових періодів. Саме з історичних позицій ми маємо змогу

простежити за формаційними змінами в кооперативній системі та виявити ті їх моменти, які спричинені процесами переходу від адміністративної до ринкової економіки. На наш погляд, історичний аналіз є вищим за функціонально-динамічний, адже тільки в його межах ми в стані не втратити основної лінії розвитку кооперативних систем. Сам по собі функціональний аналіз є надто "короткозорим", щоб бути достатньо достовірним.

"Короткозорість" функціонального підходу до аналізу кооперативних систем можна подолати за динамічного аналізу, що є ще однією особливістю посттрадиційної методології дослідження. Динамічний підхід є вищим ступенем становлення і розвитку функціонального підходу. Вони співвідносяться між собою як нижчий і вищий, елементарний і високий. Нижчий, елементарний, є лише передумовою і підготовчим етапом для вищого, а їхні результати співвідносяться між собою як часткові та загальні. Отже, функціональна теорія кооперативних систем є варіантом динамічної теорії, яка, своєю чергою, є варіантом історичної теорії кооперативних систем.

На основі цих викладених принципів спробуємо органічно поєднати усі три підходи до дослідження кооперативних систем – функціональний, динамічний, історичний. Використання динамічного підходу до вивчення кооперативних проблем потребує їхнього аналізу у межах довготривалого ринкового періоду. У процесі динамічного аналізу дослідник має змогу не тільки виявити найближчі економічні ефекти тих чи інших економічних дій, а й передбачити віддалені економічні ефекти. Залежно від тривалості ринкового періоду, динамічний економічний аналіз кооперативних економічних систем поділяють на два типи – динамічний аналіз, який здійснюється у межах довготривалого періоду та гіпердинамічний аналіз, за якого системи досліджують у контексті гіпердовготривалого періоду. За ступенем складності гіпердинамічний аналіз складніший, ніж елементарний і є логічним його продовженням.

У сучасній практиці кооперативних досліджень у вітчизняній кооперативній літературі динамічний і гіпердинамічний підходи до вивчення кооперативної діяльності та кооперативних систем застосовують рідко. Вітчизняні вчені часто обмежуються лише функціональним аналізом кооперативних систем. Тому вітчизняна кооперативна наука на сьогодні досягла певного розвитку в своїй функціональній частині і продовжує надалі розвиватися як функціональна економічна теорія кооперативних систем. Така обмеженість кооперативних досліджень короткотривалим ринковим періодом негативно впливає на їхні результати, що не можуть бути достатньо достовірними та часто дезорієнтують як практиків, так і політиків. При ухваленні стратегічних рішень стосовно напрямів подальшого розвитку кооперативних систем враховують лише результати функціонального аналізу кооперативної діяльності, які є правильними лише в межах короткотривалого ринкового періоду.

Ми ж намагаємося вийти за межі функціонального аналізу кооперативних систем і увійти у сферу динамічного та гіпердинамічного аналізу. Нас цікавлять не тільки поточні економічні наслідки певних ринкових перетворень кооперативної системи, а й віддалені і навіть гіпервіддалені. Крім цього, ми

також прагнемо увійти ще й у сферу історичного аналізу, оскільки впевнені, що правильно оцінити більшість тенденцій сучасного трансформування кооперативної економічної системи можна лише з історичних позицій. Однак цим підходом не слід зловживати, як це робили у традиційний період розвитку практики кооперативних досліджень представники так званої марксистської гілки розвитку кооперативної теорії, оскільки історичний аналіз за своєю суттю є лише гіпотетичним.

Ще однією особливістю сучасної методології дослідження кооперативних систем є часте використання графічних методів, що може бути ефективним лише за умови, що дослідження здійснюється в межах функціонального, динамічного і гіпердинамічного підходів. Як таке воно може мати лише ілюстративне і навчальне значення. Щоправда, таке використання графічних методів у кооперативних дослідженнях є більше властиве для західної кооперативної науки. У вітчизняній економічній літературі графічні методи рідко використовують тому, що більшість дослідників відводить їм лише ілюстративну функцію. Однак насправді вони є й дієвим інструментом теоретичного експериментування. Маніпулюючи графіками, ми отримуємо змогу змінювати економічні умови господарювання чи кооперативної діяльності і відповідно "відстежувати" зміни економічних наслідків.

Графічні методи в економічному аналізі використовують у двох варіантах – лінійному та нелінійному. Лінійний варіант доцільно використовувати тоді, коли зміна певних параметрів "відстежується" в дуже короткотривалому періоді. Він дещо "спрощує" реальну економічну залежність між певними параметрами, однак є дуже "вигідним" у теоретичному плані, оскільки дає змогу в "чистому вигляді" і найбільш "виразно" зобразити економічний процес. Складнішим є нелінійний варіант графічного представлення економічних процесів. Для його практичної реалізації потрібна відповідна емпірична база, а тому його значно частіше використовують у спеціальних економічних теоріях. Цей варіант графічного зображення частіше використовують в процесі формування динамічних і гіпердинамічних економічних теорій та інколи – під час функціонального економічного аналізу.

Ще однією особливістю графічного аналізу є те, що він дає змогу відійти від "точкового" зображення економічних категорій і економічних понять. Щоб створити точкове зображення понять і категорій, будь-якому економічному параметру "приписується" лише одне кількісне значення. При графічному зображенні економічні поняття і категорії передаються цілою системою кількісних значень, які з'єднуються в криву і, крім цього, перебувають у певній залежності з іншими економічними параметрами (наприклад, попит на продукцію кооперативної діяльності – це шкала або графік, кожна точка якої відповідає кількості продукції, яку за відповідних цін і за відповідний період спроможний викупити певний покупець) [6-14].

Висновки. Основна особливість посттрадиційних підходів до дослідження кооперативних систем полягає в їх функціональному характері. Використання таких підходів дає змогу встановити кількісні зв'язки між певними економічними

параметрами та вивести на їхній основі якісний аналіз тих чи інших економічних процесів на новий рівень, що допоможе поглибити наші знання про природу кооперативних систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башнянин Г.І. Класична модель цінової системи у споживчій кооперації: деякі основні особливості і економічні ефекти / Башнянин Г.І., Мисловський П.Й., Серeda А.Р. // Матеріали конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів академії. – Львів : Вид-во ЛКА, 1995. – С. 175-177.
2. Башнянин Г.І. Основні функціонально-історичні типи моделей цінової системи у споживчій кооперації / Башнянин Г.І., Бондар П.Д., Серeda А.Р. // Матеріали конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів академії. – Львів : Вид-во ЛКА, 1995. – С. 180-183.
3. Башнянин Г.І. Адміністративна модель цінової системи у споживчій кооперації: деякі основні особливості і економічні ефекти / Башнянин Г.І., Шевчук Є.С. // Матеріали конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів академії. – Львів : Вид-во ЛКА, 1995. – С. 186-187.
4. Башнянин Г.І. Цінові економічні системи: проблеми природи, типологізації і економетричного аналізу / Башнянин Г.І., Герцунь М.П., Копич І.М. // Інтеграція економічних інтересів споживчої кооперації в національно-державні інтереси України. – Львів : Вид-во ЛКА, 1997. – С. 4-8.
5. Башнянин Г.І. Економічні системи: проблеми структуризації і типологізації / Башнянин Г.І., Копич І.М., Шевчик Б.М. – Львів : Вид-во Коопосвіта, 1999. – 220 с.
6. Башнянин Г.І. Мікроекономічні ринкові системи: метрологічні проблеми аналізу ефективності функціонування / Башнянин Г.І., Копич І.М., Чулик І.О. – Львів : Вид-во ЛКА, 2001. – 182 с.
7. Башнянин Г.І. Про графічні методи економічного аналізу / Башнянин Г.І., Герцунь М.П., Копич І.М. // Інтеграція економічних інтересів споживчої кооперації в національно-державні інтереси України. – Львів : Вид-во ЛКА, 1997. – С. 29-33.
8. Копич І.М. Про економетричні методи економічного аналізу / І.М. Копич // Статистичні інформаційні системи в ринковій економіці. – Львів : Вид-во ЛКА, 1997. – С. 12-17.
9. Башнянин Г.І. Графічні методи економічного аналізу / Башнянин Г.І., Мисловський П.Й. // Економічна енциклопедія. – К. : Вид-во "Академія", – 2000. – Т. 1. – С. 276-278;
10. Башнянин Г.І. Економетричні методи економічного аналізу / Башнянин Г.І., Мисловський П.Й. // Економічна енциклопедія. – К. : Вид-во "Академія", 2000. – Т. 1. – С. 378-380;
11. Башнянин Г.І. Емпіричний економічний аналіз / Башнянин Г.І., Серeda А.Р., Чулик І.О. // Економічна енциклопедія. – К. : Вид-во "Академія", – 2000. – Т. 1. – С. 498.

12. Башнянин Г.І. Метрологічні економічні системи: вступ у загальну теорію і методологію формування економічних параметрів / Г.І. Башнянин. – Львів : Вид-во "Новий Світ". – 2000, 2005. – 1083 с.

13. Башнянин Г.І. Ефективність дерегуляції економічних систем перехідного типу: методологічні проблеми метрологічного аналізу / Г.І. Башнянин, Г.С. Третьак. – Львів : Вид-во ЛКА, 2008. – 502 с.

14. Башнянин Г.І. Ефективність капіталізації і лібералізації економічних систем в умовах ринкової транзиції: методологічні проблеми метрологічного аналізу / Г.І. Башнянин, Ю.І. Турянський. – Львів : Вид-во ЛКА, 2008. – 480 с.

S. G. Babenko, G. I. Bashnyanin, A. G. Drabovskiy

AFTER TRADITIONAL DIRECTIONS OF RESEARCHES CO-OPERATIVE ECONOMIC SYSTEMS

A role and value co-operative sector in national economy is exposed in the modern terms of management. The characteristic features of the modern approach to the analysis of the co-operative systems presented. The functional, dynamic and historical approaches to the analysis of the co-operative systems described. It is set that one of modern methodology of research of the co-operative systems there is the use of graphic methods which enable to step back from the "dot" pattern of economic categories and economic concepts. At a graphic image economic concepts and categories are transmit the whole system of quantitative values which unite in a curve and are in certain dependence with other economic parameters. The use of such approaches enables to set quantitative dependencies between certain economic parameters and show out on their basis the high-quality analysis of those or other economic processes on a new level which helps to deepen our knowledge about nature of the co-operative systems.

Keywords: co-operative systems, traditional and post-traditional directions of research, econometric ideology, functional, dynamic and historical approaches.

